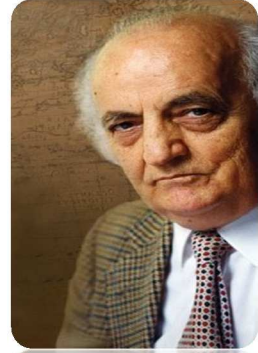

Prof. Dr. Fuat SEZGİN (24 Ekim 1924-30 Haziran 2018)

Bilimler Tarihi alanında dünyanın sayılı otoritelerinden birisi olan Türkiye Bilimler Akademisi şeref üyesi Profesör Dr. Fuat Sezgin Hoca 30 Haziran 2018 tarihinde 94 yaşında İstanbul'da vefat etti. Merhum Fuat Sezgin, 24 Ekim 1924'te Bitlis'te doğdu. 1943-1951 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Şarkiyat Enstitüsü'nde İslâmi Bilimler ve Orientalistik alanında öncü bir yere sahip olan Alman orientalist Hellmut Ritter'in (1892-1971) yanında öğrenim gördü. Fuat sezgin'in öğrenciliği döneminde İstanbul Üniversitesi'nde bilim tarihi yoktu. Hocası Ritter'in 'Matematiği bırakma' tavsiyesi üzerine matematik bölümüne girerek ders aldı. Sonrasında yine hocasının, bilimlerin temelini İslâm bilimlerine dayandığını söylemesiyle bu alana yöneldi. Ritter'in Harizmî, Ebu'l-Vefâ el-Bûzcânî, İbn Heysem, Bîrûnî gibi ünlü âlimlerin isimlerini sayması üzerine Fuat Sezgin oldukça etkilenmiş ve bir mülakatta o anda düşündüklerini şu sözlerle dile getirmiştir "Bu isimler benim hiç bilmediğim, hatta duymadığım isimlerdi. Dehşete düştüm. Hocam hâlimi görünce: "Bunlar ve daha pek çok isim büyük âlimlerdi ve daha sonraki Avrupalı Âlimlerle aynı seviyedeydiler, hatta bazı yönlerden onlardan da üstündüler," diye açıkladı. "Bu konuşmadan sonra da bilim tarihi yapmaya karar verdim. Hocam Ritter, tabî ki matematik ilimlerinden anlamıyordu. Ancak benden çok süratli bir şekilde Arapça öğrenmemi istedi."

Şarkiyat ve bilim tarihine olan ilgisine ışık tutan ve ona yol gösteren Hellmut Ritter, Fuat Sezgin'e kaynağından araştırma yapabilmesi için Arapça öğrenmesini tavsiye etmişti. Sezgin o günlerde eve kapanmış ve altı ay boyunca Arapça öğrenmek için çalışmıştı. Babasından kalan *Tefsîru't-Taberî* okumaya başlayan Sezgin, "Hepsini anlamasam da ısrarla okuyor, Türkçe Kur'an tefsirleriyle karşılaştırıyordum. Bu şekilde gece gündüz altı ay içerisinde otuz cildi okudum" diyordu. Kısa zamanda Arapça'yı öğrenen Sezgin, sonbaharda fakülteye gittiğinde Ritter'le olan anısını şu sözlerle anlatıyordu: "Derste bana bir

yandan “Bu yaz ne yaptın bakalım” diye sorarken diğer yandan Gazzâlî’nin *İhyâu Ulûmi’d-dîn*’ini koyuverdi. Ben hemen hocanın maksudını anladım ve okumaya başladım. Şaşırdı ve “Hayatta bir lisanı bu kadar süratle bu kadar iyi öğrenen bir insan görmedim” dedi. Çok sevinmişti. Gerçekten de talebelerinin başarısı karşısında bu kadar çok sevinen bir insanı, bir hocayı hayatım boyunca tanımadım.” Dil öğrenmede büyük yeteneğe sahip olan Fuat Sezgin, hocasının tavsiyesiyle beş dile aynı anda başlayarak her yıl yeni bir dil öğrendi. Sezgin ileri yaşlarına kadar bu yüksek çalışma temposuna devam etti. Süryanice, İbrance, Latince, Arapça ve Almanca da dâhil yirmi yedi dili çok iyi derecede biliyordu.

1954’te Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde *Buhârî’nin Kaynakları* adlı doktora tezini tamamladı. Mecâzu’l-Kur’ân’ın kaynaklarını aradığı sırada, İbn Hacer el-Askalanî’nin *Tehzibü’t-Tehzib* adlı eseriyle karşılaşan Fuat Sezgin, Ma’mer b. el-Müsennâ’yı Buhârî’nin kitabında Ma’mmer diye zikrettiğini öğrendi. Buhârî’nin bu kitapla ilgisini araştırmaya başlayan Sezgin, Buhârî’nin yazılı kaynak kullanıp kullanmadığını merak etmiş ve araştırmaya koyulmuştur. Bu teziyle o, hadis kaynağı olarak İslâm kültüründe önemli bir yere sahip olan Buhârî’nin (195/810-256/870) bir araya getirdiği hadislerde bilinegeldiğinin aksine sözlü kaynaklara değil İslâm’ın erken dönemine, hatta VII. yüzyıla kadar geri giden yazılı kaynaklara dayandığı tezini ortaya attı. Bu tez Avrupa merkezli orientalist çevrelerde hala tartışılmaktadır. 1954 yılında İslâm Araştırmaları Enstitüsü’nde doçent oldu. Burada Zeki Velidi Togan ile çalıştı.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi sırasında üniversiteden uzaklaştırılan ve 147’likler diye bilinen akademisyenler arasındaydı. Fuat Sezgin, 1960 cuntacılarınınca, ‘Zararlı Profesör’ safatasıyla üniversiteden atıldı. 1961 senesinde, 36 yaşındayken Türkiye’yi terk etmek zorunda kaldı. 1960–61 yıllarında, Almanya’ya giderken yanına, kıyafetlerinin dışında, sadece iki bavul dolusu fiş ve belge alabildi. 1961 senesinde fişlerle başladığı çalışmaları, zaman ilerledikçe ona ün kazandırdı. Önce Frankfurt Üniversitesi’nde misafir doçent olarak dersler verdi. 1965 yılında Frankfurt Üniversitesi’nde profesör oldu. Oradaki bilimsel çalışmalarının ağırlık noktası Arap-İslâm kültür çevresinde tabii bilimlerin tarihi alanı olmuştur ve bu alanda 1965 yılında habilitasyon çalışmasını yapmıştır. İnsanlık tarihinin başlangıcından bugüne kadar sahasında yazılan en kapsamlı eser olan *Geschichte des Arabischen Schrifttums/Arap İslâm Bilim Tarihi*’ni yazan Fuat Sezgin, bu eseriyle tarihe geçti. Sezgin, bu çalışmaya başlamadan önce, 1956 yılında hocası Ritter’e bu fikrini açmış o ise “bunu dünyada hiç kimse yapamaz. Bırak bu işi; boşuna kendini yorma” cevabını almıştı. Çalışmalarına kararlılıkla devam eden Sezgin, 1967 yılında kitabın birinci cildi çıkar çıkmaz Ritter’e göndermişti. Ritter, Fuat Sezgin’e gönderdiği bir kartta eserle ilgili “Şimdiye kadar böylesini hiç kimse yapamadı. Senden başka da hiç kimse yapamayacak, tebrik ederim” cümlelerini yazmıştı.

Henüz İstanbul'da iken başladığı VII./XIV. yüzyıldan itibaren gelişen *Arap-İslâm Bilim Tarihi* ile ilgili çalışmalarına Almanya'da da devam ederek, orientalistik çalışmaları için kaynak eser haline gelmiş ve hala aşılamamış on üç ciltlik eserinin ilk cildini 1967 son cildini ise 2000 yılında yayınladı. Yayımlanan On yedinci cildin ardından, on sekizinci cildi yazarken hayata veda etti. *Geschichte des Arabischen Schrifttums* (GAS) İslâm'ın ilk döneminde uğraşmış, dini ve tarihi kaynaklardan coğrafya ve haritacılığa kadar bütün ana ve yan bilim dallarını konu edinmektedir. Bununla beraber Arapça yazma eserler literatürüne dair kapsamlı bir çalışma olan Arap-İslâm bilim tarih eserinde Kur'an ilimleri, hadis ilimleri, tarih, fıkıh, kelam, tasavvuf, şiir, tıp, farmakoloji, zooloji, veterinerlik, simya, kimya, botanik, ziraat, matematik, astronomi, astroloji, meteoroloji ve ilgili alanlar, dil bilgisi, matematiksel coğrafya, İslâm'da kartografya (haritacılık), İslâm felsefe tarihi gibi konuları işledi.

Prof. Sezgin Suudi Arabistan Kral Faysal Vakfı'nın İslâmî bilimler ödülünü 1978 yılında ilk alan kişidir. Bu vesileyle Arap dünyasının devlet adamlarıyla tanıştı ve aklından geçen büyük projeyi onlara aktarma imkânı buldu. Bu ve başka desteklerle Sezgin, 1982 yılında J. W. Goethe Üniversitesi'ne bağlı Arap-İslâm Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nü ve 1983'de buranın müzesini kurdu, direktörlüğünü yürüttü. Enstitüye bağlı olarak kurduğu müzede Sezgin, İslâm kültür çevresinde Müslüman bilginler tarafından yapılmış aletlerin ve bilimsel araç ve gereçlerin yazılı kaynaklara dayanarak yaptırdığı numunelerini ve maketlerinin 800'den fazla örneğini sergilemektedir. Müze içinde kurduğu Bilimler Tarihi Kütüphanesi'nde dünyanın her yerinden büyük bir özenle, zorluk ve sıkıntılara katlanarak biriktirdiği 45.000 cilt kitap ve 10.000 adet mikrofilm bulunuyor. Bazı kitapların sahasında orijinal ve tek nüsha olma özelliği taşıyan bu kütüphane İslâm Bilimler Tarihi açısından dünyada tek olma özelliğine sahip, koleksiyon bir ihtisas kütüphanesidir.

Müzede bulunan objeleri tanıtmak ve İslâm kültür çevresindeki bilimsel gelişmeyi göstermek için hazırladığı *Wissenschaft und Technik im Islam* isimli kataloğu 2003 yılında yayınladı. Fransızcası da yayınlanmış olan bu kataloğun Arapça, İngilizce ve Türkçesi yayınlanmak üzeredir.

Prof. Dr. Fuat Sezgin son olarak, Arap-İslâm Bilimleri Enstitüsü için hazırladığı bilimsel araç ve gereçlerin benzerlerini yaptırarak, açılışını 25 Mayıs 2008 tarihinde Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın yaptığı İstanbul İslâm, Bilim ve Teknoloji Müzesi'nin açılmasına önyak olmuştur. Prof. Dr. Fuat Sezgin ve Dr. Ursula Sezgin'in olağanüstü gayret ve çalışmalarıyla kurulan müze İstanbul Gülhane Parkı içerisindeki binada tesis edilmiştir. Müzede astronomi, saat teknolojisi, denizcilik, savaş teknolojisi, tıp, madenler, fizik ve teknik, optik, kimya, matematik ve geometri, mimari ve şehircilik, coğrafya alanlarında hazırlanmış toplam 570 alet, cihaz kopyaları, maket ve model koleksiyonu, harita çizimleri bulunuyor. Bu özelliği ile müze, alanında Türkiye'de ilk, Frankfurt'tan sonra dünyada ikinci örnektir. Müzede Müslüman bilim insanlarının

icat ve keşifleri, bilim tarihinin farklı alanlarındaki değişimi kapsamlı bir şekilde ortaya koyuyor. Müzede, Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından yazılmış İslâm'da Bilim ve Teknik adlı katalog eser bulunuyor. Bugüne kadar müze kataloğu olarak yazılan ilk eser olan bu çalışma Türkçe, İngilizce, Almanca ve Fransızca olarak dört dilde yayımlandı. Müzenin bahçesinde, üzerinde Halife Me'mûn'un IX. yüzyılda yaptırdığı dünya haritasının kopyası olan yerküre mapeti bulunuyor. Bahçede İbn-i Sînâ'nın *el-Kânûn fi't-Tıbb* adlı tıp ilmine dair kitabının ikinci cildinde bahsedilen bitkilerden 26'sının bulunduğu İbn Sînâ Botanik Bahçesi de yer alıyor. Ayrıca müze teşhir salonlarında, İslâm medeniyetinin IX. ve XVI. yüzyıllar arasındaki dönemde yapılan bazı icatların kopyalarını yakından görmek de mümkündür.

İstanbul İslâm Bilim ve Teknoloji Müzesi'nin faaliyetlerini desteklemek amacıyla 2010'da Prof. Dr. Fuat Sezgin İslâm Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı kuruldu. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi bünyesinde kurulan Prof. Dr. Fuat Sezgin İslâm Bilim Tarihi Enstitüsü ise, 2013 yılında faaliyetlerine başladı.

Ülke ülke dolaşarak 300 bin yazma eseri yerinde inceleyen Fuat Sezgin, Almanya'da 2017 yılının Mayıs ayından bu yana, son derece olumsuz bir tartışmanın merkezinde yer alıyordu. Frankfurt'ta kurduğu Arap-İslâm Bilimleri Tarihi Enstitüsü'nün maddi altyapısını Kuveyt hükümetinin desteği ile oluşturmuş; 30 yıl boyunca kendi çabasıyla bu enstitüyü ve kütüphaneyi geliştirmişti. İstanbul'da İslâm bilim tarihine yönelik ilginin ve kurumların artması üzerine Sezgin, Gülhane'de kurulacak kütüphaneye kitaplarını getirme kararı almıştı. Frankfurt'ta bu alana ilginin azalması, bu kararında etkili olmuştur.

Fuat Sezgin satın aldığı, nüshasını çoğalttığı, biriktirdiği bütün kitaplarını 1980'den beri çok titiz bir şekilde sarı ve beyaz etiketlerle işaretlemişti. Sarı etiketler, enstitünün parasıyla alınan kitaplar, beyaz etiket de kendi parasıyla alınan kitaplardı. Sezgin'in kütüphanesinde beyaz etiketli kitapların sayısı 45 bin civarındaydı. Sarı etiketli olanlar ise 15-20 bin civarındaydı. Fuat Sezgin, kendisine ait olan 45 bin civarındaki kitabı Gülhane'deki kütüphaneye taşımak istedi. Bu muazzam kütüphaneye ek olarak Sezgin'in tamamen kendi parasıyla, 60'tan fazla ülke gezerek, dünya kütüphanelerinde nadir bulunan eserleri özel makinelerle çekip kaydettiği, yaklaşık 30 bin eserin bulunduğu 1500-2000 civarında da mikrofilmi bulunmaktadır. On kişilik bir öğrenci grubunun çabalarıyla, bütün bu arşive ilk 20 bin kitap, normal gümrük işlemleri yapılarak kargo ile Türkiye'ye gönderildi. Sonraki hafta Sezgin, enstitüdeki çalışanlarına artık Almanya'dan gideceğini, kitaplarını da Türkiye'ye götüreceğini tebliğ etti. Bu konuşmanın ardından Frankfurt'taki enstitünün çalışanlarından ikisi hocayı üniversiteye şikâyet ederek, hocanın enstitünün kitaplarını kaçırdığı iddiasında bulundular ve hava alanında, Sezgin'e ait 15 bin kitaba el konuldu. Geçtiğimiz Mart ayında, Kültür ve Turizm Bakanı Numan Kurtulmuş, Prof. Dr.

Fuat Sezgin'in paha biçilmez eserlerden oluşan ve Almanya tarafından el konularak ülke dışına çıkarılması engellenen binlerce ciltlik kütüphanesinin Türkiye'ye iade edilmesi için harekete geçmiştir.

İslâm bilim tarihine yaptığı katkılarla adını tarihe altın harflerle yazdıran Prof. Dr. Fuat Sezgin, www.fikriyat.com adlı sitede birçok yazı kaleme almış, bilim tarihine ışık tutmaya devam etmiştir. Onlardan birisi de Dünyanın döndüğünü Galileo'dan önce Müslüman âlim es-Siczi'nin keşfettiğine dair bir yazısıdır. Sezgin bu keşfi şu sözlerle kaleme almıştır:

“Gözlem aletlerinin ve yeni yöntemlerin gelişiminde Arap-İslâm astronomların öncellerine kıyasla kaydettikleri büyük ilerlemeler hakkında, Arap-İslâm astronomisine yönelik modern bilimsel araştırmaların gerçekten de erken sayılabilecek bir aşamasında, bilim adamı C.A. Nallino'nun edindiği genel izlenimden şunu duyuyoruz: ‘Araplar hem trigonometrik formüllerin kullanımında hem de aletlerin sayısı, kalitesi bakımından ve gözlem teknikleri sayesinde öncelleri Yunanlıları övülmeye değer bir biçimde aşabildiler. Gözlemlerin hem sayısı hem de kesinliğinde İslâm ve Yunan astronomisi arasında çok dikkat çekici bir farklılık kendini göstermektedir.’”

Prof. Dr. Fuat Sezgin meslektaşı Dr. Ursula Sezgin'le evlenmiştir. Kızları Hilal Sezgin, Almanya'da yaşayan bir gazeteci ve yazardır.

30 Haziran 2018 tarihinde vefat eden Prof. Dr. Fuat Sezgin'in cenaze namazı Süleymaniye Camii'nde kılınış ve Gülhane Parkı içinde kurucusu olduğu İstanbul İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi karşısında edebî istirahatgâhına defnedilmiştir. Kendini ilime adayan ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan kaçınmayan merhum Fuat Sezgin'e Cenâb-ı Hak'tan rahmet, yapmış olduğu ufuk açıcı çalışmalarının varsa hatalarının affına vesîl omasını niyâz ederiz.

Prof. Dr. Fuat Sezgin, uluslararası alanda İslâm bilim tarihi alanında yaptığı çalışmaları nedeniyle birçok ödüle layık görüldü. Aldığı ödüller arasında Frankfurt am Main Goethe Plaketi, Almanya Birinci Derece Federal Hizmet Madalyası, Almanya Üstün Hizmet Madalyası, İran İslâmî Bilimler Kitap Ödülü, Hessen Kültür Ödülü ve T.C. Cumhurbaşkanlığı Kültür ve Sanat Büyük Ödülü gibi birçok önemli ödül bulunmaktadır. Ayrıca kendisi; Araap Dili Akademisi (Kahire), Arap Dili Akademisi (Şam), Fas Kraliyet Akademisi (Rabat), Arap Dili Akademisi (Bağdat) ve TÜBA (Türkiye Bilimler Akademisi) şeref üyeliği gibi önemli ulusal ve uluslararası kuruluşlara üye idi.

60 yılı aşkın bir süredir bilim tarihi çalışmalarını yürütmekte olan Prof. Dr. Fuat Sezgin'in başyapıtı olan *Geschichtedes Arabischen Schrifttums* (GAS) isimli on üç ciltlik eserinin 1. cildinde (Leiden 1967) Kur'an bilimleri, hadis, tarih, fıkıh, kelam ve tasavvuf (yaklaşık 430/1038 yılına kadar); 2. cildinde (Leiden 1975) edebiyat / şiir (yaklaşık 430/1038 yılına kadar), 3. cildinde (Leiden 1970) tıp, farmakoloji, zooloji, veterinerlik (yaklaşık 430/1038 yılına kadar); 4. cil-

dinde (Leiden 1971) simya, kimya, botanik, ziraat (yaklaşık 430/1038 yılına kadar); 5. cildinde (Leiden 1974) matematik (yaklaşık 430/1038 yılına kadar); 6. cildinde (Leiden 1978) astronomi (yaklaşık 430/1038 yılına kadar) 7. cildinde (Leiden 1979) astroloji, meteoroloji ve ilgili bilimler (yaklaşık 430/1038 yılına kadar) 8. cildinde (Leiden 1982) leksikografi (yaklaşık 430/1038 yılına kadar) 9. cildinde (Leiden 1984) gramer (yaklaşık 430/1038 yılına kadar) 10. cildinde (Frankfurt 2000) İslâm'da matematiksel coğrafya ve haritacılık ve bu bilimlerin Avrupa'da devamı; 11. cildinde (Frankfurt 2000) İslâm'da matematiksel coğrafya ve haritacılık ve bu bilimlerin Avrupa'da devamı; 12. cildinde (Leiden Frankfurt 2000) İslâm'da matematiksel coğrafya ve haritacılık ve bu bilimlerin Avrupa'da devamı, haritalar yer almaktadır. Ayrıca 1984 yılından beri yayınlanmakta olan *Zeitschrift für Geschichte der Arabisch-Islâmischen Wissenschaften* isimli dergi de onun editörlüğünde yayımlanmıştır.

Ş Fuat Sezgin'in İslâm bilimler tarihinde eşsiz bir yere sahip olan bir diğer çalışması ise coğrafya, Avrupalı seyyahların seyahatnameleri, matematik ve astronomi, tıp, felsefe, müzik, nümizmatik, tarih yazımcılığı ve bilimler tasnifi ve diğer konularda yazılmış orijinal eserlerin tıpkıbasımlarını ve bu konuda araştırmalar yapmış olan Batılı bilim adamlarının çalışmalarının yeniden basımlarını içeren seriler halinde 1300 cilt civarındaki yayınlarıdır.

Ş Enstitü Müzesi'nin objelerinin tanıtımını ve İslâm kültür çevresindeki bilimsel geliştirmeyi göstermek için hazırladığı *Wissenschaft und Technik im Islam/İslâm'da Bilim ve Teknik* adlı katalog çalışması da¹ bir diğer zikredilmesi gereken eseridir.

Ümmügülsüm YEŞİL, Arş. Gör., (glsmysl1893@gmail.com),
Manisa Celâl Bayar Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis, MANİSA

¹ <http://www.ibttm.gov.tr/TR-84344/prof-dr-fuat-sezgin.html>; <https://www.fikriyat.com/galeri/bi-yografi/ronesans-ninnisine-son-veren-fuat-sezgin-dair-bilinmeyenler>; <http://bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/prof-dr-fuat-sezgin-kimdir>; <http://www.ibtav.org/>.